

AXEL WALDEMARSON:

Blandpolitikens år

Hr Palmes politiska tvuhoppning är en allvarlig sak, menar redaktör Axel Waldemarson i sin översikt av den svenska inrikespolitiken 1974. Statsministern är beroende av kommunisterna, han kompromissar med folkpartiet, han gör upp med centerpartiet: resultatet blir en blandpolitik, där den parlamentariska ansvarsfördelningen förloras. Under "uppmarschens år" inför valet 1976 måste oppositionspartierna våga framträda inför väljarna med klara svar på den fråga, som alla ställer, nämligen regeringsfrågan. De enskilda människorna känner en tyngd av socialdemokraternas snart femtioåriga maktinnehav. De kräver att parlamentarismen skall fungera.

Valnatten 1973 fattades endast några sentals röster för att vi skulle ha fått en skolexempel på ett politiskt maktskifte enligt den klassiska parlamentarismens mönster: Oppositionen hade fått folket mandat att överta regeringsmakten. Folket hade i val förpassat regeringspartiet till opposition.

Sverige var alltså ytterligt nära att i en sexårsperiod få en väl fungerande parlamentarism. Tvåkamarsystemet förhindrade genom första kammarens eftersläpande politiska opinion att folket i röster i val omedelbart gav utslag. En första kammaren och den trovärdighet det icke-socialistiska regeringsalternativet vann sig 1971—73 skapade förutsättningar för ett parlamentariskt mönster. Mot varandra stod två alternativ. Väljarna kunde i nästa val uttala sitt förtrouende för det ena eller det andra alternativet. Det är givet att ett maktskifte skulle ha skett med en ytterst smal majoritet. Men varför skulle inte oppositionen med ett mandats övervikt ha gripit makten, när socialdemokratin varit beredd att regera i minoritetsställning? Regeringen Palme är för övrigt visst icke oavhängig av C H Hermanssons kommunistparti som man ofta gör gällande: endast genom att räkna in dess riksdagsmandat har det jämviktsläge — 173 mot 175 — från vilket socialdemokraterna opererar, uppstått.

Regeringsgruppering och opposition behöver likväl icke följa vad som brukar kallas för blockgränserna i svensk politik. Det lär emellertid vara svårt att motsä

att formen bör vara koalitionen: först då har väljarna en reell möjlighet att utkräva parlamentariskt ansvar när de går fram till valurnorna.

Wigforss skrev 1928: "Den stora praktiska frågan är och har hela tiden varit den, hur en majoritet över huvud taget skall kunna bildas ... Men vill man bedöma vilka grupper som i praktiken stå varandra närmast och vilka alltså — i parlamentarismens namn — kunna anses skyldiga att jämka samman sina meningar om den närmaste framtiden, då måste man veta vad de olika grupperna verkligen anser för praktisk politik. Ingen socialdemokrat skulle svara med en hänvisning till partiprogrammet".

Vad vi under 1974 upplevt i svensk politik är emellertid inte någon klar majoritet. Oppositionens gradvisa sönderfall har naturligtvis försvagat tilltron till denna som regeringsalternativ. Regeringens tuvhoppning — än en kompromiss med folkpartiet och än en uppgörelse med centerpartiet eller dem båda — har inte heller skapat klarhet. Regeringen Palme har från fall till fall samverkat med partier, vilka i händelse av framgång i valet 1976 är beredda att förpassa den i opposition.

Det är därför skäl att ställa frågan: blev 1974 inledningen till en blandpolitisk period? Blandekonomin är ingalunda riskfri: den kan inte utan allvarliga konsekvenser blandas hur mycket som helst. En blandpolitik baserad på tillfälliga riksdagsuppgörelser kan inte heller drivas för långt. En blandpolitikens blandekonomi

kan bli ett samhällssystem i vilken den parlamentariska ansvarsfördelningen går förlorad.

De fyra alternativen

För att kunna följa den sista stora socialdemokratiska principdebatten om regeringens betingelser får man gå tillbaka till partikongressen 1928. Då fanns det ännu en tvekan: på vilka villkor skulle socialdemokratin åta sig regeringsbildandets kval och lycka?

Herbert Tingsten har i sin stora och klassiska studie över svensk socialdemokrati skilt ut fyra fall, då det enligt partikongressen 1928 borde vara rimligt för socialdemokratin att bilda en regering:

1. Om partiet finge majoritet i båda kamrarna.
2. Om partiet kunde bilda koalition med ett annat parti och därmed bilda en minoritetsregering.
3. Om en socialdemokratisk regering, ehuru av minoritetskaraktär, hade utsikter att förverkliga "ett positivt om också begränsat program".
4. I undantagsfall kunde en socialdemokratisk regering vara försvarlig, trots att den icke hade förutsättningar "att vinna något positivt omedelbart resultat". Förutsättningen var då att de andra partierna förklarade att det var socialdemokratins skyldighet att regera. Då fick man bilda en ren demonstrationsregering.

Tingsten påpekar med rätta att socialdemokratin placerat sig själv i en sär-

ställning. Denna har otvivelaktigt förstärkts med åren. För varje år socialdemokraterna suttit i regeringsställning — nu i 43 år — har frågan alltmer övergått från att vara om de bör till hur partiet skall lyckas behålla regeringsställningen.

Ministären Olof Palme följer, som alla lätt inser, den tredje betingelsen för ett socialdemokratiskt regeringsinnehav.

Vår politiska paradox

Ibland brukar man tala om den nordiska paradoxen: socialdemokraterna har trots minoritetsställning kunnat behålla regeringsmakten. Detta gäller också Sverige: nederlagens parti sitter alltjämt i regeringsställning. Låt oss se på valutgångarna de senaste tio åren: sedan 1964 har socialdemokraterna vunnit ett — den erlanderska tack- och avskedsföreställningen 1968 — och förlorat fyra val.

Under nederlagens år har socialdemokraterna aldrig på allvar övervägt att i oppositionsställning söka återhämta kraft och styrka. Även Olof Palme tilldelar i regeringsammanhang sitt parti en särställning: hans stora valnederlag 1970 och 1973 blir därför för honom framgångar i stället för bakslag, därför att partiet lyckats att behålla regeringsmakten. Icke ett enda ögonblick får partiets statsbärande roll — i förening med ett allt fastare samarbete med LO något av vad som försiktigtvis skulle kunna kallas för en svensk korporativism — sättas ifråga.

Strategin har onekligen varit fram-

gångsrik: på sina håll förefaller myten att Sverige icke kan regeras utan socialdemokratisk medverkan att ha blivit något av en dogm. Även på oppositionshåll kan man en eller annan gång möta liknande tankar. Här upplever vi ånyo bristen på politisk klarhet och hur blandpolitiken hjälper till att förvirra begreppen. Det är nämligen en sak att det i ett visst politiskt läge kan anses önskvärt att socialdemokratin medverkar i regeringsställning och en helt annan att det skulle vara nödvändigt.

Socialdemokraterna är självfallet inberedda att betala vilket pris som helst för regeringsmakten. I det långa loppet är det inte heller bli möjligt för dem att behålla den: oppositionens tidvisa menighet motvägs av den tyngd de enskilda människorna känner av ett enda par nära femtioåriga maktinnehav.

Ett trovärdigt alternativ

Från Tage Erlander ärvde Palme tesen att oppositionen endast genom att presentera ett trovärdigt alternativ kunde erövra regeringsmakten. Under övermodets år inleddes med Erlanders valseger 1970 och tog en ända med förskräckelse i första enkammarvalet 1970 — blev till och med något av en socialdemokratisk sport att uppmana de tre icke-socialistiska oppositionspartierna att se till att de tillsammans skapade ett alternativ. Den socialdemokratiska partiledningen blev över hövan bönhörd: från 1973 till första månaderna 1974 behöll moder-

terna, folkpartiet och centerpartiet tillsammans det politiska initiativet.

En första förutsättning för att socialdemokratin skulle kunna hantera jämviktsriksdagen var därför en splittrad opposition. Den uppmanades inte längre att genom sammanhållning trovärdiggöra sitt alternativ. I stället framställdes det tvärtom som en politisk oanständighet att den skulle stå fast kring den politik som 1973 så när fört oppositionen till makten.

Regeringen tillgrep skrämselektiken: ett nyval var oundvikligt om det bildades "blockpolitik" mot regeringen som förhindrade denna att genomföra sin politik. Nyvalet kunde emellertid förhindras om folkpartiet höll sig till sitt partiprogram i stället för att hålla samman med de övriga icke-socialistiska partierna.

Ingen må förtänka folkpartiet att dess motståndskraft efter valkatastrofen inte var starkare. Frågan är emellertid om inte partiet tjänat både sig självt och svensk politik på längre sikt bäst med en fastare hållning gentemot socialdemokraterna. I stället svaldes förödmjukelsen att socialdemokraternas tolkning av folkpartiets programtrohet skulle avgöra om folket kallades ut i ett nyval eller ej.

Resultatet lät ej heller vänta på sig: Haga i ditt sköte . . . I det här sammanhanget finns det ingen anledning att gå in på de enskilda uppgörelserna var för sig. För Olof Palme innebar detta emellertid något mer än praktisk politik. Med uppgörelserna har han gottgjort sitt stora misstag 1971: att inte tilltro de bor-

gerliga partierna att kunna enas om ett krisprogram. Trots sin obestridliga skicklighet gjorde Palme den gången ett fatalt misstag. Verkligheten visade sig annorlunda än den tedde sig från isoleringen i Kanslihuset.

Till Palmes kvalitéer hör en stark utållighet. Utan denna hade han inte kunnat förverkliga sin strategi under dessa, som han brukar kalla dem, "snålblåstens år". Nu kan han likt abbé Sieyès efter franska revolutionen konstatera: Jag överlevde . . . Förvisso kommer det att räknas honom till godo när partikongressen samlas i höst. Men i enkammerssystemets Sverige sätter varje val regeringen i fara.

Oppositionens roll

Kan det icke-socialistiska alternativet återupplivas? Detta är en för svensk parlamentarism viktig fråga. Den främsta garantin mot en utveckling i korporativistisk riktning — i den meningen att partierna inte är starka nog för att om det krävs stå organisationerna emot — är växlingen vid regeringsmakten. Trovärdiga regeringsalternativ och starka partier ger parlamentarismen ökad styrka. Vilken organisation binder sig politiskt hårt om den vet att ett maktskifte kan ske vart tredje år?

Svaga partier och regeringar faller däremot lätt för frestelsen att söka stärka sin ställning genom att krypa bakom organisationerna. Det skulle inte skada om man i våra riksdagsgrupper mera allmänt

tänkte på Johan Sverdrups berömda ord om stortinget: All makt i denna sal! Visst måste det finnas kontakter och även samråd mellan partier och organisationer. De förra får emellertid inte bli ett annex till de senare.

Låt mig ta ett aktuellt exempel: arbetsrätten. Naturligtvis måste den utformas med hänsyn till de övergripande samhällsintressena. Nu upplever vi i stället en formidabel kapplöpning om att stå — som det heter — löntagarna närmast. De har självfallet ett intresse att bevaka. Detta kan naturligtvis sammanfalla med samhällets, men partierna måste också ha kurage nog att dra konsekvenserna av att så inte alltid är fallet.

Uppmarschens år

1974 gled Sverige alltså över från parlamentarisk klarhet till blandpolitisk ovissheit. Hur kommer 1975 att te sig? 1972 blev ju uppmarschens år inför riksdagsvalet 1973. Än är det inte för sent att dra upp klara gränslinjer. Men får vi uppleva detta?

Här åvilar det oppositionen ett tungt ansvar. Kommer dess agerande att bestämmas av följande två faktorer:

1. Att stå sig väl i den inbördes konkurrensen de icke-socialistiska partierna emellan.
2. Att åtminstone i någon mån trovärdiggöra det icke-socialistiska regeringsalternativet.

Ett förestående val borde rimligen leda till uppstramade politiska attityder. So-

cialdemokraternas strategiska huvudmål är naturligtvis alltjämt att genom en splittring av oppositionen förta dess trovärdighet som alternativ till regeringen Palme. För den vanlige väljaren borde det då rimligen framstå som självfallet att moderaterna, folkpartiet och centerpartiet drog de riktiga slutsatserna härav.

Palmes främsta hot — nyvalet — blir allt mindre verkningsfullt ju närmare valdagen vi kommer. Enkammarriksdagen ställer i varje val med naturnödvändighet regeringsfrågan i centrum för väljarnas intresse. Ändå finns det många som hävdar att ett besked i denna inbördes kamp bör ges före valet. Alla möjligheter bör hållas öppna. Utifrån partistrategierna mera begränsade synsätt kan detta te sig naturligt. För många politiker är det redan av bekvämt att inte behöva precisera sig.

Väljarna har emellertid rätt att kräva ett besked. En fortsatt blandpolitik fördelar ansvaret mellan regeringen och ett eller flera oppositionspartier på ett sätt som kan leda till att väljarnas förtroende för politikerna och partierna minskar. Ju därför spelar moderaterna en så betydelsefull roll: de utgör ett naturligt alternativ för alla dem som menar att regeringen och de partier den blandat sin politik med också delar ansvaret. I stället för att — som det heter — isoleras flyttar moderaterna, på samma sätt som socialdemokraterna i Danmark, en viktig parlamentarisk funktion: de utgör ett hedervärt alternativ.

Ett val mellan en socialistisk eller icke-socialistisk regering ger väljarna

möjlighet till ett entydigt avgörande. I princip gäller detta också en röst för eller mot en koalitionsregering.

Blandpolitiken skapar däremot osäkerhet. Hur mycket kommer partierna att efter valdagen blanda de röster de fått? För både vår demokrati och vårt parlamentariska styrelsesätt finns risken att väljarna upplever det som om partierna blandat bort deras röster.

Vår parlamentarism fungerar därför bäst — när nu enkammarriksdagen skapat förutsättningar för den — om väljarna har ett trovärdigt regeringsalternativ att ställa mot den sittande ministärens politik. Ett sådant kan i dag bäst skapas av de tre icke-socialistiska partierna tillsammans. Har den lärdomen från åren 1971—73 redan glömts?